

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.1.195-212>

Triáda v podloží sveta, človeka, jazyka a komunikácie

The Triad in the Bedrock of Understanding the World, Man, Language and Communication

Milan Ligoš

Abstract

In the present study, the author approaches the trinitarian anchoring of the world, man, language and communication with the intention of defining a certain theoretical base to open up the issue of the universal code 3 in the theory and practice of teaching Slovak as a mother tongue. In this sense, it is a kind of coherent and synthetic discourse, in which the author capitalizes on his many years of work in education and several research activities in the field. In addition to the broad theoretical context and the author's own research findings, he also presents new challenges for a transdisciplinary approach in the conception of man, language, speech and communication with regard to the perspective use of the non-repeatable interpenetrations of man and interpersonal communication as a basis for the innovation of progressive conceptions of mother tongue teaching.

Keywords: Trinity. World and universe. Universal code 3. Nature of man, language and communication.

Trinitný kód v podstate sveta, vesmíru a človeka

V ostatnom období ma osobitne udivuje problematika trojjednosti/Trojčednosti, trinity, triády, trilaterality atď., skrátene, kódu 3 alebo trinitárneho modelu sveta v širokom zmysle a kontexte života. Istý základ genézy tohto pohľadu možno u mňa identifikovať už v detstve v rámci kresťanskej výchovy, a to v súvislosti s biblickým výkladom o božej Trojici (*Trojčednosti – Trinity, Trinität, Dreieinigkeit, Dreifaltigkeit Boha*). Prirodzene, i neskôr v celom spektre rôznych vedných disciplín, nevynímajúc ani situačné, podvedomé a reflexívne snímanie trojjednosti v bežnom živote. Je všeobecne známe, že tento aspekt sa v rôznych polohách vyníma vo filozofii, teológii, antropológii, psychológii, sociológii alebo v pedagogike, a vôbec, celkove nielen v spoločenských i humánnych vedách, ale v ostatnom čase nanovo aj v prírodných vedách, a to špecificky vo fyzike a biochémií, osobitne aj v genetike. Priznám sa, pri čítaní a interpretácii rôznych textov v prepojení

na každodenný praktický život sa mi priebežne „ako istá tajomná červená niť“ nielen eklekticky, resp. deviačne a rámcovo vynára tajomný kód 3 v univerzálnom a principiálnom nastavení bytia. Fascinuje ma pritom najmä tušené zakódovanie tejto symboliky (kódu či šifry) v základoch vesmíru, života a podstaty človeka i spoločnosti s postupnou konkretizáciou v rôznych oblastiach pohybu sveta.

Ukazuje sa, že polarizácia, bipolarita alebo dichotómia neobjasňuje bázu dynamiky vývinu sveta, lebo v tomto modeli absentuje výsledok, zásah a zmysel vzájomného pôsobenia protikladných síl, resp. niečo medzi nimi ako istá nová kategória a kvalita, a to na základe určitého determináčného chaosu alebo drobných porúch (fluktuácii alebo deviácií) či asymetrií. Dá sa povedať, že nie je všetko iba dobré vs. zlé, čierne vs. biele, správne vs. nesprávne či pravdivé vs. nepravdivé, pekné vs. škaredé, vysoké vs. nízke atď., lebo je aj isté kontinuum medzi týmito pólmi v určitých polohách alebo vo výsledku pôsobenia daných síl a dimenzií. Ukazuje sa teda, že život a svet je vo svojej podstate zakódovaný zložitejšie a komplexnejšie. Pozrime sa na vybrané východiská tohto poňatia.¹

Je zaujímavé a inšpiratívne, že v ostatnom období spoločenské, humánne aj prírodné vedy odкрývajú *trinitný model všeobecnej charakteristiky sveta* v podobe univerzálného kódu 3. Pregnantne a presvedčivo o tom publikuje náš významný fyzik J. Krempaský v spolupráci s takými osobnosťami prírodnej vedy ako Š. Luby alebo A. Hajduk.² V jeho diele *Veda verzus viera?* (Krempaský, 2006) podrobne približuje túto problematiku, argumentujúc poznatkami a názormi zo širokého spektra svetovej vedy rôznych filozofických a svetonázorových orientácií. O. i. konštatuje záver, „že začiatok vesmíru treba stotožniť s okamihom, keď sa začala narúšať pôvodná absolútna symetria“ (Krempaský, 2006, s. 34). Takto vo vesmíre okrem harmónie

¹ Prírodnene, svoj zástoj v semióze, vývine a interpretácii sveta má aj jednotlivina (substancia, osoba, jedinečný jav, výtvar etc.) a dvojica (v rôznom vzťahu, napr. v bipolarite, jednote, harmónii či v symetrii, asymetrii, diskrepancii; paralelne, determináčne etc.), ale aj iné súbory javov a veličín v komplementarite či v istom spektre prepojení i protirečení. Principiálne ukotvenie sveta v genéze i perspektíve stojí na spájaní a jednote bytia z hľadiska jeho pravého poslania, a to od jednotlivého až po komplexné systémy. Dá sa povedať, že podstata sveta, človeka, spoločnosti v prepojení s komunikáciou tkvie v jednote či zjednotení rôznosti, a to východiskovo v triáde. Aj preto sa tu cielene zameriam na trojjednosť ako univerzálny kód všeobecnej charakteristiky človeka a sveta. Súčasne pripomínam, že metodologickým podložením predloženej explanácie pri odkrývaní zvolenej problematiky je kvalitatívny prístup s rámcovou líniou uplatnenia postupu od zakotvenej teórie (*grounded theory*) s priebežným dlhodobým uplatňovaním konštantnej komparácie s jasnejším vyústením k selektívnemu kódovaniu (pozri Gavora, 2007).

² Z inej oblasti prírodných vied môžem tu spomenúť jedného z vedúcich svetových genetikov F. S. Collinsa, ktorý svedčí o komplementarite vedeckého a duchovného svetonázoru. Podľa neho: „Boh vedu neohrozuje, on ju rozvíja. A veda Boha celkom isto neohrozuje, on ju kompletne umožnil. Pokúsme sa teda spoločne vrátiť oboma nohami na pevnú zem intelektuálnej a duchovnej syntézy všetkých veľkých právd“ (Collins, 2018, s. 2018). Ved' aj A. Einstein sa vyjadril „Veda bez náboženstva je chromá, náboženstvo bez vedy je slepé“ (cit. ibid, s. 214).

a symetrie funguje aj chaos, pričom ich vzájomnou koexistenciou sa neustále vytvárajú nové fenomény úzko súvisiace s obrazom Trojjednosti. Napr. cit. autor hovorí o 3 typoch symetrií a energií, takisto o 3 druhoch chaosu, a to: negatívny, deterministický s množstvom malých porúch, čiže fluktuácií, napokon aj vákuový, resp. kvantový chaos v mikrosвете (pozri op. cit., s. 21 – 22, 34). Tento model môže podľa Krempaského veľmi dobre poslúžiť pri predstave „Najsvätejšej Trojice a jej „ekonómie“ v procese spásy: všetky tri zložky sú vždy prítomné v jednej entite, pričom najprv sa zjavuje Boh Otec (ako Stvoriteľ), potom Boh Syn (ako Spasiteľ) a napokon Duch Svätý (ako Učiteľ)“³ (op. cit., s. 100). Tento obraz podstaty či kódovania sveta, vesmíru a človeka spomínaný autor podrobnejšie približuje v celej jednej kapitole s názvom *Trinitársky*, resp. „Trinity“ model (op. cit., pozri 8. kap., s. 83 – 90). Na širokom kresťanskom a vedeckom podloží sa neprikláňa k dichotomickému modelu človeka (tela a duše), ale k trichotomickému, t. j. ako k jednote troch entít: tela (body), duše (soul) a ducha (spirit).⁴ Telo tvorí jeho materiálny základ, duša má parametre oživujúcej zložky a duch „predstavuje to, čím sa človek odlišuje od všetkého ostatného tvorstva“ (op. cit., s. 86). Aj podľa W. E. Frankla podstata človeka tkvie v jednote a celistvosti 3 vrstiev, ktoré nemožno oddeliť: telesnej, duševnej a duchovnej, čo bolo známe už v antike, pričom duša (psyché) je mostom medzi telom a duchom (logos). Podľa neho aj otázka logoterapie spočíva na 3 pilieroch, a to na: *slobode vôle*, *vôli k zmyslu a zmyslu utrpenia* (pozri Tavel, 2007, s. 125, 150). Tu mi prichodí pripomenúť, že v antike učenci pracovali s kognitívnym procesom v podobe schémy: téza – antitéza a syntéza (porov. rôzne postupy v kritickom myslení alebo sonet, ktorý rozkladá problém na troch úrovniach: na tézu, antitézu a syntézu). Takisto v kresťanskej kultúrnej antropológii je známa trojčlenná štruktúra tvorivého kultúrneho skutku: *ordo cognitionis*, *ordo expressionis* a *ordo realisationis* (pozri Hanus, 1997, s. 182 – 199). O priestore a čase sa všeobecne dá povedať, že v základnej kontúre majú tri dimenzie: horizontálu, vertikálu a prienik (tu) alebo začiatok, vývin (proces) a koniec.

Naznačené rámcové vymedzenie kódu 3 cielene (v nadväzujúcej štúdii) ďalej rozotvorím so zreteľom na teóriu a prax vyučovania materinského jazyka, špecificky slovenského jazyka a literatúry ako materinského jazyka. V nasledujúcej stati zameriam pozornosť na konkretizáciu uvedeného kódu 3 v oblasti chápania podstaty človeka, reči a komunikácie.

³ Dá sa povedať, že prvá z Osôb Najsvätejšej Trojice dáva stvorenstvu bytie, druhá múdrosť (a nádej) a tretia lásku. Preto v charaktere človeka majú hĺbkové miesto také (nadprirodzené) „vliate“ či božské cnosti, ako: viera, nádej a láska (z hľadiska psychológie a teológie pozri Frankl, 2005; Tavel, 2007; Hlinka, 1994), špecificky v pozitívnej psychológii najmä: nádej, radosť a odpustenie (pozri Krívohlavý, 2004).

⁴ Príznačné sú aj všeobecne známe tri zdroje a cesty poznania: skúsenosťou, myslou a spiritualitou (vierou).

Trojjediná podstata človeka a jazyka (reči) a komunikácie vo vyučovaní materinského jazyka

K poňatiu trojjedinej podstaty človeka a jazyka/reči i vyučovania som sa postupne prepracoval v kontinuu niekoľkých dekád. Tu zohrala svoju úlohu moja dlhoročná pedagogická skúsenosť v terénnej praxi a špecifickým spôsobom kontinuálne priame kontakty s učiteľmi slovenského (aj nemeckého) jazyka a literatúry, z čoho nemožno nevyňať i pozície v rôznych inštitúciách ďalšieho vzdelávania učiteľov v praxi. V rámci odbornej profilácie relevantný podnet som zaznamenal pri riešení témy mojej dizertačnej práce, zameranej na motiváciu vo vyučovaní gramatiky slovenčiny ako materinského jazyka (Ligoš, 1979).

Osobitné miesto v metodológii sledovania danej problematiky zaujal aj faktor môjho pôsobenia na KU v Ružomberku, keď som mal možnosť konfrontovať svoje pohľady pri formálnych aj neformálnych stretnutiach s duchovnými, teológmi alebo kresťanskými filozofmi, priebežne reflektujúc i osobnú skúsenosť a mnohotvárných životných situácií vo vlastnej rodine od 70-tych rokov minulého storočia. Už pri dizertačnej práci mi boli jasné dve základné tendencie, a to, že človek ako originálna (jedinečná) bytosť sa z teórie a praxe vyučovania zjavne vytráca, ba doslova tu absentuje, a to, že výučba gramatiky MJ si vyžaduje špecifický prístup, pričom nemôže ísť iba o jej systém, štruktúru v karteziánskom a pozitivistickom zmysle, ale najmä o reflexiu a konfrontáciu vlastného či určitého sociokultúrneho jazykového obrazu sveta. Pri gramatických javoch sa špecificky dostáva do popredia aj ich sémantika (minimálne až na 3. úrovni abstrakcie, avšak prakticky podvedome, implicitne a emergentne používanú), ďalej je relevantný aj proces a funkcia s konkrétnym využitím v komunikácii a pri rozvoji osobnosti žiaka. Týmto nasmerovaním nás jednoznačne musí zaujímať nielen opisná, formálna a systémová gramatika, ale predovšetkým jej sémantické, funkčné a komunikačné dimenzie. A to osobitne pri osvojovaní si materinského jazyka vo výučbe. O tom som sa neskôr, s odstupom času (po r. 1989) presviedčal aj na pobytoch v zahraničí (najmä na univerzitách v NSR a v ČR). Na základe vlastnej učiteľskej skúsenosti a štúdia vtedajších pedagogických dokumentov som pociťoval a konštatoval evidentný rozpor medzi deklarovanými (evidentne propagovanými) cieľmi a zámermi vzdelávacích programov a realitou školskej praxe, čo sa tendenčne potvrdzuje aj v súčasnosti v rámci stredoeurópskeho vzdelávacieho priestoru (pozri Ligoš, 2020). Napokon o takomto nastavení spoločnosti svedčí o. i. výrok z aktuálnej publikácie J. Zolcera (2021, s. 65): „*Prvoradý je cieľ a nie človek.*“

Na naznačených východiskách som začal cielene stavať, keď som sa ďalej profiloval na novovzniknutej KU v Ružomberku od r. 1995. Predo mnou sa vynorila základná hypotéza, resp. istý rámcový predpoklad v tomto poňatí: *Ak prenikneme do podstaty človeka v plnej pravde vo vzťahu k takému kultúrnemu fenoménu, akým je materinský jazyk, tak efektívne uchopíme aj zmysel a kvalitatívnu transformáciu výučby slovenského jazyka a literatúry ako profilového učebného predmetu v škole.* V nadväznosti na túto hypotézu

som si logicky opakovane kládol kľúčovú otázku: *Aká je základná a principiálna kontúra človeka? Ako chápať jazyk a vyučovanie materinského jazyka vo vzťahu k človeku, t. j. k žiakom a k učiteľovi slovenčiny* (ďalej aj SJL, MJ)? Dá sa povedať, že s touto otázkou sa zaoberám dodnes, a je to pre mňa kontinuálna výzva aj do budúcnosti. V tejto a nasledujúcej stati v stručnosti zhrniem základné úvahy a zistenia z uvedenej oblasti. Najskôr si všimnem podstatu človeka a na tomto podloží prejdem k otázke jazyka a komunikácie.

Človeka ako autentickú ľudskú bytosť, Božiu originalitu, t. j. vo vyučovaní primárne ako žiaka a učiteľa, prirodzene, aj žiakov, pracovnú skupinu alebo školskú triedu (ako jedinečnú komunitu, originálne, etnokultúrne spoločenstvo) v hĺbkovej optike chápem na podloží Trojjednosti (Božej Trojice) ako Jej obraz i odraz komplexnej a komplementárnej jednoty v zmysle univerzálneho kódu 3. *O trojjednej podstate človeka* môžeme uvažovať nielen v kontexte náboženského chápania sveta, ale aj v rámci prirodzených rozmerov človeka a jeho sociálno-kultúrnych vzťahov v rámci ľudského spoločenstva. Napokon je známa téza, že človek je „odsúdený na nedokonalosť, a práve preto túži po dokonalosti“.⁵ Potvrzuje to už poňatie človeka v antike ako neoddeliteľnú celistosť jeho troch vrstiev: telo, duša a duch (Aristoteles), ale i súčasný stav poznania v prírodných a humánných či spoločenských vedách (Krempaský). Kód 3 prechádza skrz-naskrz človekom vo všetkých jeho zložkách, sférach a vrstvách. Okrem telesnosti (tela) disponuje rozmermi citovosti (srdca) a najmä schopnosťou duchovnosti, resp. mysle, ducha a vôle, pričom si túto duchovnosť netreba zamieňať alebo iba stotožňovať s nadprirodzeným svetom, lebo ide takisto o isté tajomné ľudské, resp. prirodzené vzájomné interakčné aj transakčné presahovanie. Vo *vnútornej dimenzii človeka* je jadrom jeho *identita* (ja, ego, svedomie), ktorá sa *horizontálne* i *vertikálne* roztvára, t. j. seba presahuje v celom spektre časopriestorového kontinua, pričom sa všeobecne rozlišujú tri základné komponenty prežívania zmyslu života: kognitívny, motivačný a afektívny (podľa Tavel, 2007, s. 104 – 105).

V ďalšej konkretizácii základné motivačné pojmy či kategórie (postoj, hodnota, záujem, presvedčenie a i.) majú vo svojej podstate tri základné zložky, a to obsah, formu a zameranie. Z mojej genézy odbornej profilácie mi tu prichodí na um, že pri skúmaní motivácie vo vyučovaní gramatiky slovenčiny ako MJ som o. i. vychádzal (pozri Ligoš, 1979, s. 8 – 34) z trojúrovňového hypotetického modelu motivácie T. Pardela (1977, s. 71 – 76), v ktorom sa tri základné charakteristiky motivácie uplatňujú na každej úrovni i v každej jednotlivjej pohnútky. Na podloží tejto axiomy T. Pardel koncipoval trojdimenzionálny model motivácie s prierezovými charakteristikami: aktivizácie, smerovosti a cieľovosti, ktoré sa v trojjedinej štruktúre konkretizujú v jednotlivých oblastiach ľudskej motivácie. Načim podotknúť, že uzlovými

⁵ K. Rahner novšie vo výroku: „Dnešný človek chce Boha zakúsiť.“ Zdroj: <https://citaty-slavných.sk/citaty/307939-karl-rahner-dnesny-clovek-chce-boha-zakusit/>

bodmi štruktúry motivácie človeka sú potreby, postoje a vôľa, čo evidentne korešponduje s podstatou človeka (pozri Ligoš, 2003, s. 21 – 33). Aj v súčasnosti lekárka a vedkyňa Penesová zdravie vo všeobecnosti definuje ako telesné, duševné a duchovné – ako pocit *well-being* (Folentová & Bella, 2022, s. 155). Takisto známa teória hierarchie ľudských potrieb A. Maslowa vo vertikále sa pohybuje od deficitných ku nárastovým (otvoreným) potrebám, ktoré majú svoj vrchol vo vertikále v oblasti spirituálnych potrieb. V spiritualite vidí súčasná psychológia osobnosti integrujúce centrum motívov, postojov a citov so zreteľom na kognitívnu orientáciu, jadro osobnej identity a zmyslu života, rozlišujúc náboženskú aj nenáboženskú spiritualitu (pozri Řičan, 2010, s. 152 – 153). Podľa J. Křivohlavého (2004, s. 176 – 187) človeka nemožno ponímať len z hľadiska biologických a sociálnych faktorov, ale aj spirituálnych, pričom treba rozlišovať *zdravú vs. nezdravú* či *dobrú vs. zlú spiritualitu*.⁶ Napokon k tejto tematike na ilustráciu prikladám ešte jeden citát od lekára, politického väzňa, politika a diplomata A. Neuwritha: „*Bytie človeka je podmienené hmotnou a duchovnou zložkou jeho podstaty, z čoho plynie jeho viacrozmernosť. To znamená, že jeho život prebieha vo sfére materiálnobiologickej, psychickej a duchovnej*“ (Neuwrith – Lesňák, 2021, s. 209).

V naznačenom oblúku a kontexte chápem podstatu človeka vo vyučovaní MJ, doteraz predstavenú vo viacerých publikačných výstupoch a na konferenciách rôznej úrovne najmä však po r. 2000, a to, ako som už vyššie naznačil, výraznejšie prepojených s mojím pôsobením na KU v Ružomberku. Dosiahnuté výsledky bádania v tejto tematike zatiaľ vyústili najmä do monografie (Ligoš, 2003) a tiež do samostatných kapitol v publikáciách z ostatných rokov (Ligoš, 2009b, s. 53 – 61; Ligoš et al., 2011, s. 61 – 86; Ligoš, 2019, s. 178 – 183). Opakovane išlo o prestupovanie sa motivačných a duchovných rozmerov vyučovania slovenského jazyka, ktoré sa objavili v takejto formulácii: *Človek v prieniku MJ ako východisko nového chápania jazykového a literárneho vzdelávania*.

V základnej schéme človeka vystupuje do popredia kód 3 vo viacerých rovinách a aspektoch. Do popredia sa dostáva najmä vnútorná stránka človeka s hĺbkami na priesečníku centra ľudskej osoby smerom k presahovaniu. Takto môžeme hovoriť *o vnútornej dimenzii s identitou človeka skrz-naskrz prestúpenej s horizontálnou a vertikálnou dimenziou*, pričom sa tieto rozmery ďalej postupne špecifikujú a konkretizujú na podloží kódu 3 (pozri schémy, Ligoš, 2003, s. 27 – 28). Je evidentné, že reflexná (senzomotorická) sféra funguje ako spojivo medzi vonkajším fyzikálnym a sociálno-kultúrnym svetom a vnútornými dimenziami človeka (pozri Ligoš,

⁶ Platí to aj širšie ako v živote jednotlivca. Je známe, že v „etike“ totalitnej diktatúry sa princíp lásky nahrádza nenávisťou a namiesto pravdy sa propaguje lož, k čomu sa pridáva strach pri jej odhaľovaní, sprevádzaný násilím, represiou a terorom. Takisto je známe, že celebrity a authority môžu byť kladné, ale aj záporné či toxické.

2009b, s. 54). Ak osobnosť človeka charakterizujeme „ako individuálnu integráciu všetkých telesných a duševných vlastností jedinca“, tak na podloží rôznych teórií a prístupov môžeme v jej základnom pôdoryse vidieť trojjedinú líniu kľúčových pólových dimenzií v širokospektrálnom rozptyle, a to: *introverziu a extroverziu, emocionálnu stabilitu a labilitu (neurotizmus)* a do tretice: *dimenziu psychotizmu v rozpätí od prispôsobivosti až ku neprispôsobivosti* (porov. Heretiková Marsalová – Heretik, 2021, s. 57 – 59; Řičan, 2010; Nakonečný, 2009; Hyhlík – Nakonečný, 1997). Vyššie sme už spomenuli, že E. Frankl vidí dušu (psyché) ako most medzi telom a duchom (logos) (podľa Tavel, 2007, s. 125).

Tento model inšpiruje odkrývať ďalšie nuansy komplexu človeka v kontexte nových námetov a inšpirácií, napr. z hľadiska spomenutej orientácie v mojej profilácii sa mi novšie ponúkajú pohľady na báze psychológie a spirituality tiež ako istého priesečníka ľudskosti a duchovnosti pri chápaní podstaty človeka od kňaza, psychológa a žurnalistu L. Slaninku (2014), ktorý o. i. rozlišuje 3 úrovne *psychického života: psycho-fyziologickú (fyzikálny svet), psycho-sociálnu (mentálno-sociálny svet) a racionálno-spirituálnu úroveň (mentálno-spirituálnu)*.⁷ Tu by som odporúčal ostať pri všetkých troch v zložení psycho, t. j. nie mentálno-spirituálnej, ale tiež *psycho-spirituálnej*, takže v konkretizácii ide o *psycho: fyzikálny, sociálny a spirituálny trojjediný svet človeka*. Je dôležité, že 3. úroveň *spirituálnosti* (ťažiskovo po línii vertikálnej dimenzie) umožňuje vnímať a prežívať spirituálnu realitu v plnej, integrovanej pravde o človeku, či už v kontinuu prirodzeného alebo nadprirodzeného sveta, čo vyúsťuje k jeho vyjadrovaniu prostredníctvom symbolov, kódov, reči, konceptov, hodnotového systému a ideálov, pričom sa dostávame k istému „svetlu duše“. Je zaujímavé, že tento model zhodne koreluje s poňatím mozgu človeka amerického neurofyziológa P. Mac Leana (podľa Germušková, 1995, s. 60 – 61), ktorý rozlišuje trinitárny, resp. trojstupňový mozog človeka, a to: prvý, druhý a tretí, pričom tretí už pracuje s vyhodnocovaním protikladov, smerujúc k výsledkom, pričom pracuje s abstraktným verbálnym jazykom, čo je neoddeliteľne spojené s *psycho-spirituálnym obzorom človeka*. Pre uvedený prístup je relevantné, aby sme vnútorný život človeka nechápali iba z psychologického, resp. neurologického hľadiska, ale brali do úvahy istú *ontologickú súdržnosť ľudskej duše v trojjedinosti mentálneho, emotívneho a duchovného*, pričom celkove platí, že ľudská osoba je jednotou duše a tela. Ďalej prejdem k prepojeniu človeka k jazyku, reči a komunikácii.⁸

⁷ Približuje sa to k 3 svetom človeka, o ktorých sa zmieňujú viacerí autori (Fairclough, Dolník a i.): fyzikálny, sociálny a mentálny.

⁸ Pripomínam, že v interpretovanom prístupe sa pridržam procesuálneho modelu rečovej činnosti a komunikácie, akceptujúc jednak aspekty lingvistického nominalizmu a jednak lingvistického realizmu, takisto rešpektujúc komplexné chápanie ľudskej komunikácie v zmysle semiotickej heterogenosti s dôrazom na kontexty komunikačných situácií v intenciách realizácie istých komunikačných udalostí, v ktorých sa okrem jazykového kódu uplatňujú aj kódy iných znakových

Analogicky s konceptom obrazu Trojjednosti pri chápaní sveta i človeka pristupujem *k poňatiu jazyka a reči, kultúry a komunikácie*. Dá sa povedať, že s podstatou človeka ako tvorcu a arbitra (z fylogenetického, antropocentrického alebo aj ontogenetického hľadiska) pri socio-kultúrnom komunikačnom správaní neoddeliteľne súvisí aj podstata jazyka, reči a komunikácie ako kultúrnych fenoménov (obrazu i odrazu človeka), čo by bolo zmysluplné využiť pri rozvíjaní teórie a praxe vyučovania MJ. Ako som už vyššie naznačil, hlavní aktéri výchovno-vzdelávacieho procesu, t. j. učiteľ, žiak a žiaci majú vo svojej podstate príznaky a dimenzie istej trojjednosti, takže sa usilujem hľadať tento obraz i odraz aj v edukácii, a to špecificky prepojených s výučbou slovenčiny ako MJ. Postupne nadobúdam presvedčenie, že v základných kontúrach vyučovania i učenia, čo je v princípe špecifická socio-kultúrna komunikácia, interakcia a transakcia, nájdeme základné parametre trojjednosti, lebo jazyk, reč a komunikácia svedčí o človeku najmä v polohách sebaaktualizácie, sebarealizácie a sebatranscendencie (aj v zmysle sebaavyjadrovania) v istých originálnych komunikačných situáciách a udalostiach.

V ostatnom čase som sa synteticky k tejto problematike vyjadril v jednej kapitole s názvom *Trilaterálny koncept výrazových prostriedkov („Kód 3“)* v monografii k dejinám vyučovania slovenčiny (Ligoš, 2019, s. 178 – 183). Ukazuje sa, že to súvisí jednak s (fylo-) antropogenézou jazyka na jednej strane a s jeho štruktúrou a fungovaním na strane druhej v prepojení na človeka. Totiž počiatky jazyka vo fylogenéze sú založené na postupnom vyčlenení z multimodálnej komunikácie k jedinečnej kreatívnej špecifikácii cez existenčné podoby ako rečové signály pre vnímanie zmyslovým orgánmi (ústna a písomná podoba, nosné informácie) až k sémanticko-funkčným jednotkám jazyka a reči. Pritom treba, prirodzene, akceptovať multimodalnosť a heterogénnosť či komplexnosť ľudskej komunikácie aj v aktuálnom praktickom interakčnom socio-kultúrnom správaní sa človeka v každodennom živote.⁹ O tom svedčia aj početné výskumy jazyka a reči v širokom slova zmysle u nás i vo svete (u nás napr. Horecký, Paulíny, Sabol, Findra, Dolník, Ondrejovič a i.). Týmto spôsobom v antropogenéze reči hovoríme nielen o kontaminácii (tvorení jedného signálu z dvoch-troch starších), ale aj o kombinácii malého

sústav neverbálnej povahy. V ďalšej stati svoju pozornosť zameriam hlavne na jazyk a jazykový kód so zreteľom na komplexné poňatie komunikačného procesu a textu, ako ho pred niekoľkými dekadami v československej odbornej proveniencii predstavil tím na čele s prof. Kořenským (Kořenský et. al., 1987). Ako tento autor neskôr zdôraznil, proces rečovej činnosti vytvára procesualne chápaný globálny text, ktorý je kreovaný najmä týmito troma dimenziami: *vlastný proces rečovej činnosti (diskurz), text ako výsledok tohto procesu (komunikačná udalosť) a predpoklady rečovej činnosti* (Kořenský, 2004, s. 22). Na tento východiskový prístup sa odvoláva aj najnovšia publikácia D. Slančovej et al. (2022), ktorá ma o. i. evidentne inšpiruje ďalej rozvíjať vymedzenú problematiku v tejto štúdii s aplikáciou na výučbu MJ.

⁹ V súčasnosti sme svedkami, ako sa vo virtuálnom svete IT usiluje človek naplniť tento multimodálny heterogénny komplexný model ľudskej komunikácie, špecificky aj v priestore umelej inteligencie.

počtu jednotiek nižšej (funkčnej roviny) do vyšších rovín jazyka, čím vznikla dvojstupňová organizácia jazykových jednotiek (porov. Salzman, 1996, s. 44). A to s prevažne digitálnym kódovaním, pričom či už v antropogenéze alebo ontogenéze v intenciách adekvátneho vyvažovania, založenom na prienikovom vzťahu „ikonicko-symbolickej a arbitrárnej „tonality“ jazykových jednotiek“ (Sabol, 2011, s. 38). Podľa *Encyklopédie jazykovedy* (Mistrik et al., 1993, s. 14): „Na jednej rovine obsahuje jazyk jednotky (hlásky), ktoré sú schopné rozlišovať signál, ale pritom samy nenesú nijaký význam. Naproti tomu na druhej, vyššej rovine máme do činenia s jednotkami, ktoré sú nositeľom významu a skladajú sa z jednotiek nižšej roviny, z hlások“. Ako som už vyššie naznačil (pozri poznámku ad 8), na tomto mieste si budem všimnúť len verbálny kód, a nepôjdem teda do komplexného pohľadu ďalších výrazových kódov v relácii s komplexnosťou a sémanticko-funkčnou heterogenosťou ľudskej komunikácie (pozri vyššie Sabol, Kořenský a i.).¹⁰ Tu ma zaujíma otázka, či nám postačí ostať iba v dvojstupňovej štruktúre jazykového systému a v dvojstupňovej štruktúre rečovej a vôbec ľudskej komunikácie, keďže aj *jazyk a komunikácia je obrazom a odrazom človeka*. Táto otázka sa mi o to výraznejšie dostáva do popredia, keď sa okrem širšieho termínu *kulturéma* v odbornej komunite už spomína takisto ako systémová jednotka *spiritualéma*. Dokonca už aj v rôznej miere abstrakcie, a to od konkrétneho rozpätia cez zvláštne až po všeobecné (pozri najmä Sabol vo viacerých prácach) takto: *spira/spiréma/spiritualéma*. Teda podobne ako *fóna/fonéma/morfofonéma*, *intona/intonéma/morfointonéma* alebo *výpoved/veta a mikrotextéma*. Tu už nejdem do oblasti textu, procesu reči a diskurzu, v rámci ktorých hovoríme aj o spirituálnych rozmeroch od biblických textov cez duchovnú poéziu až po mémy a komunikačné udalosti v oblasti spiritualizácie (pozri aj ďalej v stati o osobnostných rozmeroch rozvíjania žiaka v podobe KEMSAKS, Ligoš a kol. 2011).

V naznačených reláciách na báze predloženej podstaty človeka nám vyvstáva otázka, *kde patrí výrazová jednotka „spiritualéma“ v systém takých pojmov, ako je fonéma, morféma, lexéma, graméma, štýléma, textéma?* Podľa J. Sabola (2001) ide o „*nadstavbový rozmer znakovosti jazyka: semiotický anjel strážny komunikácie, kódujúci požehnanie tajomstva, iniciované Slovom a ponúkajúci budúcu nádej.*“ Ako ďalej k tomu uvádzam (Ligoš, 2009b, s. 56),

¹⁰ Z posledných výskumov podzemských i suchozemských cicavcov, a vôbec, taktiež stromov a rastlín, je zaujímavé, že aj ony komunikujú senzomotoricky a situačne, ba i arbitrárne vysielaním a recepciou vizuálnych, najmä však akustických (prirodzene i kinetických, čuchových a dotykových) signálov, šifier a kódov. Bioakustika skúma akustické šifry živočíchov v prírode, pričom bádatelia dokážu získavať trojrozmerný záznam zvukov pri komunikácii. V tejto súvislosti nestor semiotiky ľudskej komunikácie Ch. S. Peirce uvažoval o rozličnej neredukovateľnej konceptualizácii triád znakov (prvé – druhé a tretie, dedukcia – indukcia – abdukcia, znak – interpretant – objekt), ktorá v jeho teórii jazykového znaku vyústila do trojčlennej základnej znakovkej typológie, a to: ikon – index a symbol. V tejto súvislosti J. Sabol (2008, s. 8) poznamenáva, okrem bilaterality v podobe vzťahu obsahu a obsahu sa vynára aj aspekt či rozmer „vyznenia“.

na danom základe chápem spiritualému ako „*istý bod alebo stupeň, v ktorom sa cez znakový priestor dostávame do problematiky hĺbok a v ktorom môžeme hľadať či tušiť úzku prepojenosť ľudského prirodzeného a nadprirodzeného rozmeru*“. V danom období sa na inom mieste k spiritualéme vyjadrujem aj takto: Z pohľadu prirodzeného života a vedy ide o „*nadstavbový alebo sekundárny rozmer znakovosti, avšak z hľadiska duchovnej podstaty človeka, viery a jeho nadprirodzeného života základný znakový priestor, resp. systém. Je to istý bod alebo stupeň, v ktorom sa cez základný znakový priestor (formu – pozn. M.L.) dostávame do problematiky hĺbok a v ktorom môžeme hľadať či tušiť úzku prepojenosť ľudského a nadprirodzeného rozmeru.*“ (...) „*Podľa nás je tu podstatné, aby uplatňované jazykové prostriedky v širokom zmysle slova prechádzali naším vnútrom a spôsobovali v nás zmenu či premenu. Pretože len to slovo má moc pomôcť (ale aj ublížiť!) druhému, ktoré sme vnútorne prijali a ktoré nás zasiahlo. Ak sa v tomto priestore pri používaní jazyka napojíme na Božiu prítomnosť (milosrdenstvo, milosť, dokonalosť...), tak sémantika i funkcia tohto jazyka (v prepojení s mimojazykovými prostriedkami komunikácie) sa otvára k rozmerom spiritualému*“ (Ligoš, 2003, s. 31). Prirodzene, vzhľadom na dobrú a zlú spiritualitu treba počítať aj s negatívnou alebo zlou spiritualémou (podobne i štylémou či kulturémou). V príspevku nasvecujeme pohľad na jej pozitívne dimenzie.

Ako vidieť, pri jazykovej (aj nejazykovej, resp. komplexnej) spiritualéme v rámci istej formy (ako nevyhnutnej podoby nielen pre senzomotorické vnímanie) sa tajomne a neopakovateľne otvárajú dimenzie obsahu a poslania tohto špecifického ľudského znaku, pri ktorom nejde iba o určitú zjavnú pragmatickú či účelovú orientáciu, ale o hlbšie poňatie v celom spektre pravého zmyslu života v reláciách so sebauskutočňovaním a sebautváraním človeka. Táto optika môže priniesť isté odkrývanie hĺbky na podloží rôznych teórií interdisciplinárneho a transdisciplinárneho charakteru. Okrem biblického textu (pozri frekventovane u Sabola) alebo spirituálnej umeleckej tvorby zjavne inšpiračne možno tieto rozmery plodne hľadať na pozadí tvorivosti v jazyku, pri funkčnej a procesuálnej analýze jazyka v celostnom invariantnom jedinečnom sémanticko-funkčnom poslaní výpovede (v zmysle istých pravidiel sociálno-kultúrneho správania), pri trojrozmernom chápaní konceptuálnych metafor (z hľadiska mentálno-socio-rezultatívnej zložky), oxfordskej školy filozofie prirodzeného jazyka a experimentálnej filozofie, würzburskej, viedenskej školy, paloaltskej, lublinskej, v ostatnom čase hamburskej školy zrozumiteľnosti, osobitne vystupuje tento aspekt s trojzložkovou teóriou rečových aktov alebo s komplexnou analýzou komunikačného procesu a textu Kořenského (a kol. 1987), založenej na procesuálnom prístupe k rečovej činnosti.

Celkove podľa predložených úvah pri hľadaní charakteristiky a statusu spiritualémy mi vychodí, že ide o vyššiu jednotku ako štyléma a mikro-textéma, lebo ide o nadstavbový priestor, ktorý ide naprieč všetkými základnými jazykovými rovinami (pozri Ondruš – Sabol, 1981, s. 77 – 78),

pričom sa tu neopakovateľne roztvára hra semiotiky a posolstva na báze základných znakových princípov jazyka, a to: ikonicko-symbolického a arbitrárneho v kontinuu istej kooperácie a symbiózy. Simultánne aj sukcesívne je tu hra protipôsobenia sa symetrie a asymetrie vo vzťahu obsahu a formy štylémy i jej zmyslu, resp. funkcie na báze trojjedinej sily jazyka (porov. Sabol, 2004, 2008; Dolník, 2012; Ligoš, 2019, Orgoňová – Bohunická, 2018). Ak J. Sabol (pozri vyššie) charakterizuje spiritualému ako nadstavbovú jednotku, tak v zhode s jeho chápaním ju považujem za vyššiu, najušľachtilejšiu komplexnú jednotku jazyka (aj komunikácie)¹¹ v inklúzii s kulturémou, pričom, ako som už dávnejšie naznačil (Ligoš, 2003), ide v nej o špecifický vzťah asymetrie medzi formou a obsahom s otvorením mentálno-spirituálneho a socio-kultúrneho spirituálneho posolstva prirodzeného aj nadprirodzeného (duchovného) charakteru v interakčnom ponímaní. Preto sa aj dnes najnovšie roztvára problematika interakčnej a interaktívnej štylistiky, v plodnej kontinuite s kritériami komplexne nastavených výrazových kategórií Mikovej nitrianskej školy. Orgoňová a Bohunická (2018, s. 18) podľa Hamburskej školy pri modeli dialógu komunikácie uvádzajú trojjednosť v zmysle hovorím – niečo – niekomu, kto počúva a reaguje, t. j. aj podľa K. Bühlera (Darstellung – Ausdruck – Appel, teda analogicky aj rozum – cit – vôľa) ide o apel (zámer, ilokúciu) a sebaaprejav (sebaaprezentácia) – tematickú dimenziu a o vzťahovú dimenziu. Potom pri dialógu treba vidieť minimálne tieto 3 rozmery: pragmatiku (zámery), tému (teóriu textu) a interakciu.

Istým riešením by bolo predbežne chápať spiritualému ako systémovú jednotku „*sui generis*“ na úrovni štylémy, t. j. ponímať ju systémovo so špecifickými príznakmi deviačnej štylistiky a istej fluktuácie, a nie iba ako nejakú kvázisystémovú jednotku. Pri tejto koncepcii je dôležité, že štyléma má triadický (trinitný či trilaterálny) charakter s vnútornou štruktúrovanosťou, „vymedzená obsahom, formou a funkciou“ (Slančová et. al., 2022, s. 95). V duchu rozvíjania danej problematiky vidím víziu istej konkretizácie spiritualému na úrovni pojmu štyléma a v inklúzii ku kulturéme na podloží inovačného výkladu roztvorenia bádania na úrovni obsahu a vnútornej i vonkajšej formy štylém v oblúku komunikačného stimulu (komunikačnej situácie s intenciou a kontextom) a efektu, pričom, rešpektujúc rámec širšie „vzájomne prepojených sietí jazykových a nejazykových znakov“ (ibid., s. 100).¹² Evokujúca je tiež myšlienka o celom komplexe štylistických informácií v rámci štylémy a teda aj spiritualému u každého človeka, ktoré spontánne i cielene využíva v rámci svojej „jazykovej, komunikačnej a axiologickej kompetencie“ (ibid., s. 104).

¹¹ V podobnej relácii chápe oblasť spirituality i súčasná psychológia (Říčan, Křivohlavý a i.; pozri v texte na iných miestach).

¹² Širšie súvislosti s interaktívnou štylistikou (Slančová et., 2022) potenciálne otvorím na inom mieste.

Pri reflexii a tejto krátkej explanácii spiritualémy ako systémovej sui generis presahujúcej jazykovej jednotky (v prepojení a synergii s ďalším výrazovými prostriedkami) sa mi natíska otázka, čo všetko patrí do jazykového znaku. V naznačenom kontexte bádania a hľadania pravdy mi celkovo vychodí, že *pri súčasnom stave poznania už nejde iba o obsah (v užšom poňatí) a formu, t. j. bilateráne chápanie, ale aj o nadstavbové a oveľa širšie* (o čom v invariantom a emergentnom používaní ani netušíme), *a to prinajmenšom aj o zámer, sebavyjadrenie, reflexiu, zmysel, zásah, funkciu, efekt, sily ducha alebo celý balík poslania, vrátane spirituálneho v celom spektre kontinua podľa chápania podstaty človeka, sveta, vesmíru a Trojice*. V tejto relácii by sme mohli hovoriť o obsahu a význame v širšom chápaní.

Podľa môjho názoru do jazykového znaku spiritualémy patrí aj uvedený tretí rozmer a stupeň štruktúry, t. j. zatiaľ na úrovni eklektickej úvahy a hypotézy, vynorených otázok alebo axiómy sa *prikláňam k trilateranej koncepcii tejto špecifickej jednotky*, ktorá podobne ako štýléma v zmysle vzťahov symetrie aj asymetrie pôsobí naprieč, prierezovo celým systémom jazyka a komunikácie v komplexnom procesuálnom prístupe. Ako som sa istého času vyjadril, *v podstate tu už nejde ani tak o sledovanie formy, ale najmä o komplexné roztvorenie a presahy obsahu v celom spektre poslania a jeho rezultátu v ľudskej komunikácii ako neopakovateľnej udalosti*. Na podporu uvedeného chápania mi tu ešte prichodí aspoň enumeratívne vyzdvihnúť niektoré z vybraných zistení.

Ide napr. o problematiku známeho semiotického trojuholníka, tri základné pozície vzťahov symetrie a asymetrie pri uplatňovaní základných komunikačných sústav (akusticko-auditívnej a opticko-vizuálnej (pozri viaceré práce Sabola), troch zložiek rečového aktu, o pretexte – texte a posttexte, o potenciálnom – procesuálnom a výslednom, (hotovom) texte, nehovoriac o troch základných modeloch medziľudskej komunikácie: lineárnom, interakčnom a transakčnom (DeVito, 2001). V širšom kontexte J. Dolník (2010) rozlišuje trojaké kultúrne fakty, a to: artefakty, sociofakty a mentefakty alebo kultúru charakterizuje ako trojjediný systém: činnostný, kognitívny a znakový (pozri Orgoňová – Dolník, 2010, s. 134, pričom okrem jazykovej formy a významu uvádzajú aj štruktúru medzijazykového sveta ako jazykový obsah, napokon z pozície jazykového výkonu sa do popredia dostáva jazykový zásah, t. j. pri jazykovom znaku spomínajú triádu: jazykový význam, obsah a zásah (op. cit., s. 33).

Celkovo podľa uvedených východísk sa ukazuje, že *načim uvažovať nielen o dvojestupňovej, ale aj o trojstupňovej štrukturácii jazyka a komunikácie na báze trojjedinej podstaty alebo trilaterálnej charakteristiky významových výrazových jednotiek (jednotiek) v zmysle kódu 3*. Pri trilaterálnom (aj trinitárnom, trinárnom, trinitnom) chápaní mám na mysli nielen formu a obsah, ale i poslanie, zámer, účinok, význam a zmysel (novej kvality javu, výstupu) v reláciách istého presahovania a tvorby, resp. niečoho nového v poslaní a skutku. S týmto prístupom sa v ostatnom období stretávam v základnej línii

či v kontúre skrz-naskrz v teoretickom i praktickom živote, a to v rámci odbornej orientácie i v kontexte osobnej empirie, reflexie i sebareflexie života. Napr. len na ilustráciu uvediem niekoľko konštatácii erudovaných vedcov. J. Svobodová (et al., 2011) pri bádani spisovného jazyka odkrýva 3 vývinové stupne: konštitúcia, diferenciácia a aktualizácia.¹³ J. Sabol (2004, s. 30) v jazykovo-komunikačnom procese rozlišuje signálnu, nosnú a hlavnú (významovú, resp. psychicko-obsahovú) informáciu. Dolník (et. al., 2015) predkladá trichotomickú štruktúru univerza (egosvet, cudzí svet a epismet), pričom v genéze sa subjekt vnímal ako: antropologická, sociálna a jedinečná bytosť, v rámci čoho môžeme aj rozlišovať aj trojjedinú silu jazyka a komunikácie: individuálno-antropotvornú, kultúrnotvornú a kolektívnotvornú.¹⁴ Na margo týchto myšlienok mi napadlo pridať úvahu F. Miku (1970, s. 113) o štýlotvorných činiteľoch mimo striktnnej teórie štýlu, ktoré vlastne „postihujú len vonkajšiu stránku veci. Vlastnou záležitosťou štýlu je funkčný odraz štýlotvorných činiteľov v texte, t. j. v jazyku a téme,“ čo smeruje k hlbším emergentno-komunikačným rozmerom textu v konkrétnej komunikačnej situácii v prepojení s človekom.

Ako som už vyššie uviedol, aj kultúrny počin človeka má triadický charakter, pričom slovom človek nielen aktivuje a kreuje svoj mentálny svet, a tak sa sebautvára, ale i sebaapresahuje, sebatranscendetuje a dostáva sa do svojho sociokultúrneho sveta a iných, pričom sa slovo môže stať aj činom. Takže nejde iba o individuálno-antropotvornú, sociálnotvornú a kultúrnotvornú silu, ale i konkrétny kultúrny počin alebo skutok (porov. informatíva a perfomatíva in Austin, 2004). Na tomto mieste už neotváram problematiku v teocentrickej perspektíve (porov. Ligoš, 2003). Trojjedinosť v súvislosti s jazykom, rečou a komunikáciou človeka by si zaslúžila viac miesta smerom k výučbe MJ, avšak tento priestor ponechám na iné potenciálne výstupy.¹⁵

¹³ Analogicky sú známe teórie vo vývine lexiky, špecificky frazeológie (pozri práce J. Mlacka alebo D. Balákovej).

¹⁴ Tu som spojil antropotvornú a individuálnotvornú silu do jednoty, resp. jedného okruhu (pozri. Dolník, 2012).

¹⁵ Tu na istú reflexiu v prepojení s roztvorenou problematikou pridávam niektoré námety: V didaktike a vo výučbe MJ by sa dalo pracovať s trinitárnym modelom na rôznych úrovniach a v širokom spektre kontextov, ako sa o tom zmieňujú početní bádatelia, napr. Peirce, Gadamer, Hagége, Horecký, Sabol, Ondruš, Dolník a i. Inšpirujúcou oblasťou je trojstupňová univerzálna štruktúracia jazykových a komunikačných prostriedkov v podobe intralingválnych a intrakomunikačných, paralingválnych a parakomunikačných, takisto extralingválnych a extrakomunikačných jednotiek, pričom istá nosná trojdimenzionálnosť sa odkrýva už na fónickej rovine, a to od 3 základných skupín segmentálnych jednotiek (vokály, konsontanty a sonóry) cez 3 bázové úrovne suprasegmentálnej modulácie reči (silová, časová a tónová) s postupnou konkretizáciou k 3 druhom silovej modulácie (prízvuk, dôraz a emfáza) etc., ako túto oblasť vedecky dôkladne prebádal J. Sabol (pozri synteticky in Slančová et. al. 2022, I.). Podnetná je aj optika zjavnej trichotómie slovotvorných kategórií (mutačné, transpozicné a modifikačné) alebo fakt, ako sa nám pri východiskom pohľade na slovné druhy vynoria isté parametre triády: lexikálnej, morfolologickej a syntaktickej charakteristiky. Prirodzene, v konkretizácii i ďalšie príznačné aspekty, napr. pri

Záver

V predloženej explanácii som priblížil fungovanie univerzálneho kódu 3 (triády) v modeli všeobecnej charakteristiky sveta ako bázoové podložie na výklad o podstate človeka a odraz i obraz tejto podstaty v jeho komplexnom kultúrnom produkte: jazyku a komunikácii vychádzajúc z odrazu a obrazu Trojjednosti. Na základe relevantných aktuálnych poznatkov v prírodných, humanitných a spoločenských vedách v transdisciplinárnom nastavení celkove sa mi javí ako užitočné a perspektívne nezostať iba pri bilaterálnom poňatí jazykových prostriedkov, ale prejsť aj k ich trilaterálnemu a trojdimenzionálnemu chápaniu či vymedzeniu. Rešpektujúc dvojstupňové jednotky, ktoré sú konštituované z jednotiek nižšej roviny (morfémy, lexémy, gramémy, štylémy, textémy) a sú nositeľmi významu, evidentne majú aj svoju funkčné spektrum pôsobenia i poslania. Tento základný trojdimenzionálny rozmer v špecifickej, sui generis podobe sa črtá na úrovni spiritualémy a kulturémy v kontexte multimodálneho a heterogéneho semiotického komplexného poňatia ľudskej komunikácie.

Predložená úvaha takto smeruje k trojstupňovej organizácii jazykových jednotiek a k trojstupňovej štrukturácii jazyka v ľudskej komunikácii. V tomto zmysle pri spiritualéme nejde len o parametre obsahu a formy v zúženom účelovom pragmatickom chápaní, ale o kontinuum všeobšiahleho a najhlbšieho sebautvárania, sebanaplnenia, smerujúce k ľudskej sebatranscendencii človeka so širokým spektrom originálneho presahovania k svetu a iným v interakčnom aj transakčnom komunikačnom prejave. Týmto spôsobom spiritualéma znamená v správaní človeka vrchol v jeho sebaaktualizácii na ceste k vlastného duchovnému vzostupu, takisto komunity a ľudského spoločenstva v známom oblúku „naplnenej participácie na dejinách spásy“. V tomto nasvietení sa najhlbšie a najvyššie nachádza komplexná integrovaná a synergická systémová jazyková spiritualéma, vrastená do intrakomunikačnej, parakomunikačnej a extrakomunikačnej kulturémy, slovami J. Sabola, ako originálny „*semiotický anjel strážny komunikácie*“. Na spiritualéme ako štyléme svojho druhu sa v plnosti ukazuje tajomné a ťažko merateľné neoddeliteľné synergické prepojenie i jednotu v rôznosti jazykových, parajazykových a mimojazykových prostriedkov

kvalitatívnych pomenovaniach ide o samostatné substancie, príznaky a príznaky príznakov, pri podst. m. ide o tri (gramatické) rody (na podloží arbitráneho semiotického princípu ako klasifikačná gramatická kategória), takisto čísla (duál v genéze). Podobne i pri slovesách (v slovenčine) ide o tri osoby, časy a spôsoby. Pri konštrukciách zasa poznáme tri základné sklady a tri gramatické prostriedky: zhoda, väzba a primkýnanie, tiež vzťahy predikácie, koordinácie a determinácie. Nehovoriac už o vete, rečových aktoch a texte. Tu aspoň naznačím, že všeobecne vymedzujeme a hodnotíme vetu ako komplexnú systémovú jednotku s gramatickou, sémantickou a komunikačnou dimenziou. Vo výučbe jazyka, reči a komunikácie nepracujeme iba s bipolárnou dimenziou dobre vs. zle, správny vs. nesprávny, áno vs. nie a pod., ale aj s kontinuum medzi-priestoru v podobe tretieho rozmeru, ako: primeraný, vhodný, účinný, funkčný vs. nefunkčný etc.

vo vzájomnej kooperácii a symbióze založenej na princípe komplementárnosti. Tieto parametre alebo dimenzie jej náplne a vymedzenia z inej strany potvrdzuje aj známa pyramída ľudských potrieb, ktorá vrcholí v duchovných, resp. sebatranscendentných silách. Dá sa povedať, že vertikálna dimenzia človeka a spoločstva v úzkom prepojení a prestupovaní v kontinuu spiritualného vyúsťuje k láske a Láске v otvorenom spektre zmyslu života, túžiacom a smerujúcom k dokonalosti a večnosti.

Na predstavenom podloží v trinitnej podstate človeka, jazyka a komunikácie vidím strategické východisko pre nové poňatie teórie a praxe vyučovania slovenčiny ako materského jazyka. V nasledujúcej štúdií roztvorím danú problematiku v konkretizácii na nové výzvy v oblasti výučby slovenčiny v kontexte aktuálnej kurikulárnej reformy na Slovensku s ambíciou náčrtu progresívnych tendencií v perspektíve.

Bibliografia

- Austin, J. L. (2004). *Ako niečo robiť slovami*. Bratislava: Kalligram. ISBN 80-7149-659-6.
- Baláková, D. (2022). *Intertextovosť frazeológie*. SJS pri JÚLŠ SAV, FF KU v Ružomberku 6. 12. 2022.
- Collins, S. F. (2018). *Jazyk Stvoriteľa. Obhajoba poctivého hľadania vedeckej pravdy a kresťanskej viery*. Bratislava: Porta libri. ISBN 978-80-8156-139-9.
- Devito, J. A. (2001). *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada. ISBN 80-7169-988-8.
- Dolník, J. (2010). *Jazyk, človek, kultúra*. Bratislava: Kalligram. ISBN 978-80-8101-377-5.
- Dolník, J. (2012). *Sila jazyka*. Bratislava: Kalligram. ISBN 978-80-8101-657-8.
- Dolník, J. et. al. (2015). *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Iris. ISBN 978-80-8153-042-5.
- Dolník, J. (2017). Spisovný jazyk v sociálnom živote Slovákov. In: J. Pekarovičová & M. Vojtech (Eds.), *Studia Academica Slovaca*, 46, s. 38 – 54. Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-223-4361-9.
- Gadamer, H.-G. (1999). *Člověk a řeč. Výbor textů*. Praha: Oikoymenh. ISBN 80-86005-76-3.
- Garnier, S. (2022). *Ži ako Malý princ. Ako načúvať svojmu vnútornému dieťaťu*. Banská Bystrica: Motýľ. ISBN 978-80-8164-290-6.
- Gavora, P. (2007). *Sprievodca metodológiou kvalitatívneho výskumu*. Bratislava: UK. ISBN 978-80-223-2371-8.
- Germušková, M. (1995). *Literárny text v didaktickej komunikácii (na 2. stupni základnej školy)*. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. ISBN 80-88697-16-6.

- Folentová, V., Bella, V. (2022). *Ako byť šťastný?* Bratislava: N Press. ISBN 978-80-8230-109-3.
- Frankl, V. E. (2005). *Neuvedomený Boh. Psychoterapia a náboženstvo*. Bratislava: Lúč. ISBN 80-7114-469-X.
- Frankl, V. E. (2011). *Hľadanie zmyslu človeka*. Bratislava: Eastone Books. ISBN 978-80-8109-159-9.
- Hagège, C. (1998). *Člověk a řeč. Lingvistický příspěvek k humanitním vědám*. Praha: UK. ISBN 80-7184-331-8.
- Hanus, L. (1997). *Človek a kultúra*. Bratislava: Lúč. ISBN 80-7114-180-1.
- Heretiková Marsalová, A., Heretik, A. (2021). *Narcizmus. Zdravý a patologický*. Bratislava: Ikar. ISBN 978-80-551-8021-5.
- Hlinka, A. (1994). *Každý sa môže zmeniť. Dynamické modely správania*. Bratislava: Don Bosco. ISBN 80-85405-32-6.
- Hoffmannová, J. et. al. (2016). *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2566-1.
- Hyhlík, F., Nákonečný, M. (1977). *Malá encyklopedie současné psychologie*. Praha: SPN.
- Nákonečný, M. (2009). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1680-5.
- Ján Pavol II. (1998). *Fides et ratio*. Bratislava: Don Bosco. ISBN 80-88933-06-4.
- Kořenský, J., Hoffmannová, J., Jaklová, A., Müllerová, O. (1987). *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. České Budějovice: Pedagogická fakulta.
- Kořenský, J. (2004). Co můžeme/máme/musíme zkoumat – jazyk nebo komunikaci? In: *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach. 5. medzinárodná konferencia o komunikácii*. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, s. 21 – 24. ISBN 80-8055-979-1.
- Krupa, V. (1989). K otázke tvorivosti v jazyku. In: *Slavica Slovaca*, 24 (1), 51 – 56.
- Křivohlavý, J. (2004). *Pozitivní psychologie*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-835-X.
- Krempaský, J. (1993). Přírodní vědy a náboženstvo. In: *Viera, veda, spoločnosť. Zborník prednášok*, 3 (s. 112 – 119). Alfa.
- Krempaský, J. (2006). *Veda verzus viera?* Veda, Slovenská akadémia vied v Bratislave. Dostupné na: http://a-repko.sk/knihy/krempasky-veda_viera.htm
- Ligoš, M. (1979). *K motivácii vo vyučovaní gramatiky slovenského jazyka*. Rukopis dizertačnej práce. Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta. 227 s.
- Ligoš, M. (2007). Kompetencie učiteľa slovenského jazyka a literatúry na pozadí trojjedinosti. In: M. Maglione, J. Dzuriaková, V. Cabanová (Eds.), *Acta Humanica 1*, s. 40 – 44. FPV ŽU v Žiline. ISSN 1336-5126.

- Ligoš, M. (2012). Spektrum jazyka a reči vo vyučovaní materinského jazyka (Sloboda voľby a zodpovednosť). In: *Slovo a obraz v komunikácii s deťmi Svoboda jazyka – jazyk svobody*. R. Novák (ed.). Sb. príspevků. Ostrava: PdF OU. ISBN 978-80-7464-173-2.
- Ligoš, M. (2019). *Vyučovanie slovenčiny ako materinského jazyka v minulosti, prítomnosti a budúcnosti. Kapitoly z dejín vyučovania slovenčiny s výzvami do budúcnosti*. Veda SAV. ISBN 978-80-224-1770-9.
- Luscoň, J. (2022). *Odkiaľ čerpať radosť a šťastie*. Bratislava: Televízia Lux. ISBN 978-80-973996-7-2.
- Miko, F. (1970). *Text a štýl. K problematike literárnej komunikácie*. Bratislava: Smena.
- Mistrík, J. et. al. (Ed.). (1993). *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Vyd. Obzor. ISBN 80-215-0250-9.
- Nakonečný, M. (2009). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1680-5.
- Neuwirth, A., Lesňák, R. (2021). *Liečiť zlo láskou*. Žilina: Artis Omnis. ISBN 978-80-8201-130-5.
- Ondruš, Š., Sabol, J. (1981, 1987). *Úvod do štúdia jazykov*. 1., 3. vyd. SPN v Bratislave.
- Pardel, T. (1977). *Motivácia ľudskej činnosti a správania*. Bratislava: SPN.
- Quist, M. (2001). *Konštrukcia človeka*. Bratislava: Lúč. ISBN 80-7114-330-8.
- Rámcové vzdelávacie programy stredného odborného vzdelávania*. Obory E > 66 Obchod. Dostupné na: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-stredniho-odborneho-vzdelavani-rvp-sov/obory-e/66-obchod/>; pozri aj: revize RVP SOV (edu.cz).
- Říčan, P. (2010). *Psychologie osobnosti*. Praha: Grada. ISBN-80-247-3133-9.
- Orgoňová, O., Dolník, J. (2010). *Používanie jazyka*. UK v Bratislave. ISBN 978-80-223-2925-5.
- Orgoňová, O., Bohunická, A. (2018). *Interakčná štylistika*. Bratislava: UK. ISBN 978-80-223-4566-8.
- Sabol, J. (2004). Semiotické pozadie komunikačných sústav. In: *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach*. 5. medzinárodná konferencia o komunikácii. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, s. 30 – 36. ISBN 80-8055-979-1.
- Sabol, J. (2008). Výraz, význam, semióza. In: *Výraz a význam v jazyku*. AFPh UO. Jazykovedný zborník, 28 (234/316), s. 8 – 13. ISBN 978-80-8068-907-0.
- Sabol, J. (2011). Symetria a asymetria v jazyku. In: M. Ološtiak, M. Ivanová, D. Slančová (Eds.). *Vídy jazyka a jazykovedy. Jazykovedný zborník*, 34 (AFPh 304/386), s. 31 – 40. Prešov: FF PU v Prešove.
- Salzmann, Z. (1996). *Jazyk, kultura a spoločnosť. Úvod do lingvistického antropologie*. Praha: AV ČR. Roč. 83/1996, suplement.

- Schulz von Thun, F. (2005). *Jak spolu komunikujeme? Překonávání nesnází při dorozumívání*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0832-9.
- Slančová, D. et. al. (2022). *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky I, II*. Prešov: Vyd. Prešovskej univerzity. ISBN 978-80-555-3004-8, ISBN 978-80-555-3009-3.
- Slaninka, L. (2014). *Človek ako priesečník ľudskosti a duchovnosti. Psychológia a spiritualita*. Trnava: AD Team. ISBN 978-80-89592-10-4.
- Stvorenie. Legendy a mýty o stvorení sveta a človeka*. (1995). Odb. lektorka N. Ihnátková. Interpopularart Slovakia. ISBN 80-88834-00-7.
- Svobodová, J. et. al. (2011). *Fenomén spisovnosti v súčasnej české jazykové situaci*. Ostrava: OU. ISBN 978-80-7464-019-3.
- Tavel, P. (2007). *Smysl života podle Viktora Emanuela Frankla*. Bratislava: Triton. ISBN 978-80-8109-159-9.
- Vaňková, I. et. al. (2005). *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-019-3.
- Zolcer, J. (2021). *Gorbačovove tajomstvá*. Bratislava: Slovart. ISBN 978-80-556-5396-9.

Prof. PaedDr. Milan Ligoš, CSc.

Katedra slovenského jazyka a literatúry
Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
milan.ligos@ku.sk